

การสื่อสารอัตลักษณ์ “เพลงบอก” ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช*

COMMUNICATING THE IDENTITY OF "PLENG BOK"

IN THE PAK PHANANG RIVER BASIN NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

กชพรรณ สกุลพุทธพร*, สมชาย สหวิศิษฐ์

Kotchaphan Sakulbuddhaphorn*, Somchai Sahavisit

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: kotchaphan_sak@nstru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของเพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และศึกษากระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “เพลงบอก” ลุ่มแม่น้ำปากพนังผ่านสื่อสร้างสรรค์ในรูปแบบเชิงคุณภาพ โดยใช้ผู้ให้ข้อมูลหลัก 7 คน ได้แก่ ปราชญ์เพลงบอก ศิลปินท้องถิ่น และประชาชนในชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง ผ่านการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์ และการศึกษาเอกสาร ข้อมูลที่ได้ถูกถอดความและวิเคราะห์ด้วยวิธี Content Analysis พร้อมใช้เทคนิค Triangulation เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือ ผลการวิจัยพบว่า เพลงบอกเป็นศิลปะการแสดงที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชาวลุ่มน้ำปากพนังในหลายมิติ ได้แก่ 1) อัตลักษณ์ส่วนบุคคล โดยปรากฏผ่านความมุ่งมั่นและความชำนาญของแม่เพลงและลูกคู่ 2) อัตลักษณ์ที่สื่อสารผ่านภาษาไทยสำเนียงถิ่นใต้ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช การประชันกลอนสดท่าทางในการแสดง รวมถึงการแต่งกายแบบพื้นบ้าน 3) อัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ปรากฏผ่านแม่เพลง ลูกคู่ และผู้ชม รวมถึงพิธีไหว้ครูเพลงบอกระหว่างปราชญ์เพลงบอก ศิลปินท้องถิ่น และกลุ่มเยาวชน 4) อัตลักษณ์เชิงชุมชน ปรากฏผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญาและรากวัฒนธรรมของชุมชนจากปราชญ์เพลงบอก ศิลปินท้องถิ่น สู่เยาวชนรุ่นหลัง โดยการสื่อสารอัตลักษณ์ดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านสื่อสร้างสรรค์ประเภทสารคดี โดยมีกระบวนการ ดังนี้ 1) ขั้นตอนเตรียมงาน Pre-Production, 2) ขั้นตอนการถ่ายทำ Production และ 3) ขั้นตอนหลังถ่ายทำ Post-Production ซึ่งกระบวนการดังกล่าวช่วยให้เยาวชนและผู้ชมเข้าถึงวัฒนธรรมและอัตลักษณ์เพลงบอกอย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารอัตลักษณ์เพลงบอกผ่านสื่อสร้างสรรค์ช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์และสืบทอดเพลงบอกให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การสื่อสารอัตลักษณ์, เพลงบอก, ปราชญ์เพลงบอก, สื่อสร้างสรรค์

Abstract

This research aims to study the identity of Pleng Bok, a form of Southern Thai folk performance in the Pak Phanang River Basin, Nakhon Si Thammarat Province, and to examine the communication process of expressing this identity through creative media. A qualitative research approach was employed with seven key informants, including Pleng Bok masters, local artists, and community

members. Data were collected through structured and unstructured interviews, focus group discussions, observations, and document analysis, then transcribed and analyzed using content analysis with triangulation techniques to enhance credibility. The findings revealed that Pleng Bok reflects the identity of the Pak Phanang River Basin community in four dimensions: 1) Personal identity, expressed through the dedication and expertise of the Mae Pleng (lead singers) and Luk Khu (chorus); 2) Linguistic and performative identity, communicated through the local southern Thai dialect, poetic duels, expressive gestures, and traditional attire; 3) Relational identity, reflected in interactions among performers, audiences, and the ritual of paying respect to Pleng Bok masters, strengthening ties between local scholars, artists, and youth groups; and 4) Community identity, demonstrated through the transmission of local wisdom and cultural heritage from Pleng Bok masters and artists to younger generations. The communication of Pleng Bok identity was conveyed through a creative documentary medium following three stages-pre-production, production, and post-production-which effectively enhanced young people's and audiences' understanding and appreciation of Pleng Bok culture. The study concludes that communicating the identity of Pleng Bok through creative media supports the preservation and sustainable transmission of this folk performance as a vital element of cultural heritage.

Keywords: Communication of Identity, Pleng Bok, Pleng Bok Masters, Creative Media

บทนำ

“เพลงบอก”มาจากคำว่า “เพลง” ที่หมายถึง สำเนียงขับร้องหรือทำนองดนตรี (กรมราชบัณฑิตยสถาน, 2554) และ “บอก” หมายถึงการพูดให้รู้หรือเล่าให้ฟัง เมื่อนำมารวมกันจึงหมายถึง การร้องเพลงที่ใช้เพื่อบอกเล่าเรื่องราว ข่าวสาร สื่อสารต่าง ๆ ให้แก่ผู้ฟัง โดยมีลักษณะเป็นเพลงพื้นบ้านภาคใต้ที่นิยมโต้ตอบกันระหว่างผู้ขับร้องที่ใช้ภาษาถิ่นใต้ และมักเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครูหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก่อนเข้าสู่สาระสำคัญของเนื้อหา และลงท้ายด้วยการให้พรหรือคำอวยพร จึงสะท้อนให้เห็นว่าเพลงบอกไม่เพียงแต่เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสื่อสาร ถ่ายทอด คติ ความรู้ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นภาคใต้

เพลงบอกเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ที่สืบทอดมาแต่โบราณ จัดอยู่ในประเภทปฏิภาณกวี เพราะผู้เล่นต้องมีไหวพริบและปฏิภาณในการโต้ตอบ โดยบทกลอนของเพลงบอกมีเอกลักษณ์ด้านฉันทลักษณ์ที่แตกต่างจากเพลงพื้นบ้านภาคใต้อื่น ๆ และไม่ตรงกับบทร้อยกรองไทยประเภทใด ในอดีตนิยมเล่นในเทศกาลตรุษสงกรานต์ เพื่อประกาศขึ้นปีใหม่หรือบอกข่าวสารงานบุญกุศลให้ชาวบ้านรับรู้ ถือเป็นวิธีการสื่อสารสำคัญของชุมชนที่คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้หนังสือ นักวิชาการท้องถิ่น เช่น ท่านขุนมาเทศคีติ (กลอน มัลลิกะมาส, 2566) ระบุว่าการเล่นเพลงบอกถือเป็นศิลปะเฉพาะของชาวปักษ์ใต้ กำเนิดขึ้นที่นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่และเป็นแหล่งรวมศิลปินเพลงบอกจำนวนมาก จนได้รับสมญานามว่า “เมืองเพลงบอก” อย่างไรก็ตาม สังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงรวมทั้งการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลให้กระแสนิยมศิลปะการแสดงพื้นบ้านลดลง ศิลปินเพลงบอกอาวุโสส่วนใหญ่เข้าสู่วัยชรา ขาดผู้สืบทอดอย่างจริงจัง จึงมีความเสี่ยงที่ศิลปะการแสดงนี้จะสูญหายไป (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2558)

การสื่อสารถือเป็นกระบวนการสำคัญที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราว ความรู้ และคุณค่าทางวัฒนธรรมไปสู่ผู้ชมได้อย่างทรงพลัง การเลือกใช้สื่อร่วมสมัยอย่างสร้างสรรค์จึงมีบทบาทในการสืบสาน พื้นฟู และส่งต่อมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา การสื่อสารอัตลักษณ์เพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยครอบคลุมพื้นที่อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอดำรงวิทยารุข และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อนำอัตลักษณ์ดังกล่าวมาสร้างสรรค์สื่อสารคดีที่ช่วยเผยแพร่เรื่องราวของ “เพลงบอก” ถ่ายทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสร้างความภาคภูมิใจแก่ชาวลุ่มน้ำปากพนัง รวมทั้งเป็นข้อมูลเชิงวิชาการสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะพื้นบ้าน “เพลงบอก” ได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของเพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “เพลงบอก” ลุ่มแม่น้ำปากพนัง ผ่านสื่อสร้างสรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้รูปแบบ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ปราชญ์เพลงบอก ศิลปินท้องถิ่น และประชาชนในชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง จำนวน 7 คน คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดอัตลักษณ์ เพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นกระบวนการ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อสอบถามข้อมูลพื้นฐานและบทบาทการแสดงเพลงบอก 2) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประวัติ ความหมาย และการสืบทอดเพลงบอก 3) แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม เพื่อเก็บความคิดเห็นจากผู้ให้ข้อมูลหลายฝ่าย 4) เครื่องบันทึกเสียง เพื่อความถูกต้องในการถอดความ และ 5) กล้องถ่ายภาพ เพื่อบันทึกภาพกิจกรรมและการแสดง

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาเอกสาร (Document Study) จากหนังสือ งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม
3. ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ด้วยวิธี Triangulation (เปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่งและหลายวิธี)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและการเก็บภาคสนามถูกถอดความและจัดหมวดหมู่ โดยใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ขั้นตอนการวิเคราะห์ ประกอบด้วย 1) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่บันทึกและถอดความ 2) จัดหมวดหมู่เนื้อหาตามวัตถุประสงค์การวิจัย 3) สรุปสาระสำคัญและตีความอัตลักษณ์เพลงบอกโดยใช้ทฤษฎีอัตลักษณ์เชิงการสื่อสารของ (Hecht, M. L., 1993) และวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์เพลงบอกกลุ่มน้ำปากพนัง โดยใช้ ทฤษฎีการสื่อสารของ (Lasswell, H. D., 1948) ทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจ Uses and Gratifications Theory (Katz, E. et al., 1974) และทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม Cultural Communication Theory (Hall, S., 1997) ผ่าน 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นเตรียมงาน (Pre-Production) 2) ขั้นการถ่ายทำ (Production) และ 3) ขั้นหลังการถ่ายทำ (Post-Production) เพื่อนำเสนอผลการวิจัย อภิปรายผล สรุปและให้ข้อเสนอแนะ ตามลำดับ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. การศึกษาอัตลักษณ์ของเพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

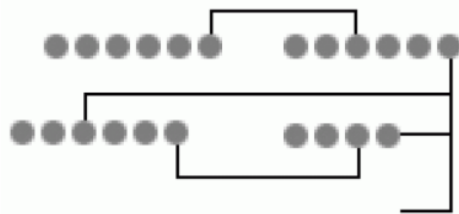
มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรม โดยการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของเพลงบอกนั้นสามารถใช้ทฤษฎีอัตลักษณ์เชิงการสื่อสาร (Communication Theory of Identity: CTI) ซึ่งมองว่าอัตลักษณ์เกิดจากการสื่อสารและมีหลายมิติสัมพันธ์กัน ได้แก่ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล อัตลักษณ์ที่สื่อสาร อัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์เชิงชุมชน ที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์อัตลักษณ์ของเพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) ปรากฏให้เห็นผ่านความสนใจและความเชี่ยวชาญของแม่เพลงและลูกคู่ ชนวันน์ ไทรแก้ว, และ อติวัฒน์ ทรงศรีวิไลเห็นพ้องกันว่า ศิลปินเพลงบอกนั้นต้องมีความมุ่งมั่นและหมั่นฝึกฝนจนเกิดความเชี่ยวชาญ (ชนวันน์ ไทรแก้ว, 2566); (อติวัฒน์ ทรงศรีวิไล, 2566)

โดยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลของเพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทเด่น ๆ ได้แก่

- 1) กลุ่มศิลปินเพลงบอกที่เริ่มจากการเป็นลูกคู่ออกติดตามครูอาจารย์ ฝากตัวเป็นศิษย์ปราชญ์เพลงบอก เพื่อทำการแสดงตามงานบุญ งานเทศกาลต่าง ๆ จนเกิดความชำนาญ และได้โอกาสทำการแสดงในฐานะแม่เพลงบ่อยขึ้น ทำให้สามารถยึดอาชีพการเล่นเพลงบอกและสร้างชื่อเสียงในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชได้ ซึ่งศิลปินกลุ่มนี้ได้สะท้อนการรับรู้ตัวตนและความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองอย่างเข้มข้น
- 2) กลุ่มนักเรียน - นักศึกษา ทั้งในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา ที่มีความสนใจ “เพลงบอก” โดยได้รับการถ่ายทอด ปลูกฝัง และสนับสนุนจาก สถานศึกษา มีครูอาจารย์ที่มีความรู้และสนใจด้านเพลงบอก ช่วยทำการฝึกฝน หนุนเสริม และนำเข้าสู่เวทีประกวดเพื่อชิงรางวัล โดยก็มีปราชญ์เพลงบอกมาร่วมฝึกฝนและถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์เฉพาะตัวให้กลุ่มนักเรียน - นักศึกษาเหล่านั้น อย่างเป็นรูปธรรม มีรูปแบบการสอน และช่วงเวลาการฝึกซ้อมอย่างชัดเจน เพื่อมุ่งให้เกิดความชำนาญ (อติวัฒน์ ทรงศรีวิไล, 2566) โดยนอกจากเวทีประกวดกลุ่มเยาวชนดังกล่าวยังมีโอกาสรวมกลุ่มเพื่อแสดงฝีมือในงานบุญประเพณีของท้องถิ่นในฐานะมือสมัครเล่นที่สามารถหารายได้ระหว่างเรียนอีกด้วย

อัตลักษณ์ที่สื่อสาร/แสดงออก (Enacted Identity) ปรากฏใน ภาษา การแสดง และการแต่งกายของ ศิลปะการแสดง “เพลงบอก” ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถจำแนกได้ ดังนี้ 1) อัตลักษณ์ที่ปรากฏผ่านภาษา ถือได้ว่าเพลงบอกเป็นการละเล่นประเภทการขับร้องที่ต้องใช้สำเนียงภาษาถิ่นใต้สำเนียงลุ่มน้ำปากพนัง ในการร้องบทเป็นทำนองบทร้อยกรอง และมีลูกคู่คอยรับและส่งตามคำร้องของแม่เพลง โดยการขับร้องเพลงบอกในบทหนึ่งจะมีจำนวนวรรคอยู่ 4 วรรค ในวรรคหนึ่ง ๆ จะมีจำนวนคำที่ไม่ค่อยแน่นอนนัก การขับเพลงบอกนั้นเมื่อแม่เพลงบอกร้องจบวรรคแรก ลูกคู่ก็รับครึ่งหนึ่งโดยรับว่า “ว่าเฮ้วว่าเห้” พร้อม ๆ กับต้องคอยตีฉิ่งให้เข้าจังหวะกับแม่เพลง แต่เดิมการร้องเพลงบอกจะให้จังหวะโดยใช้การปรบมือ หรือการใช้กระบอกไม้ไผ่กระทุ้งให้เกิดเสียงประกอบการร้องบท เครื่องดนตรีที่เพลงบอกใช้และสืบทอดมาถึงปัจจุบัน คือ ฉิ่ง 1 คู่ หรืออาจมีรับ 1 คู่ แต่เพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนิยมใช้ฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีหลัก การขับเพลงบอกจะแต่งเป็นบทกลอน ซึ่งมีฉันทลักษณ์เป็นแบบฉบับของตนเอง ส่วนมากกลอนหนึ่งบทจะประกอบด้วย 4 วรรค โดย 3 วรรคแรกจะมีวรรคละ 6 คำ ส่วนวรรคสุดท้ายจะมี 4 คำ เพลงบอกจะต้องมีลูกคู่คอยร้องรับ ซึ่งเพลงบอกคณะหนึ่ง ๆ จะมีลูกคู่อย่างน้อย 2 คน หรือมากที่สุดไม่เกิน 6 คนในนั้นจะทำหน้าที่ตีฉิ่ง

(ตัวอย่างฉันทลักษณ์เพลงบอกกลุ่มน้ำปากพนัง)

นอกจากนี้อัตลักษณ์ของเพลงบอกในกลุ่มน้ำปากพนังยังมีหน้าที่เพื่อการเล่าเรื่องและสื่อสารข่าวสารประชาสัมพันธ์ โดยภาษาในการร้องไม่ได้จำกัดแค่สนุกสนานบันเทิง แต่ยังใช้ “บอก” ข่าวสาร สาระ หรือเรื่องราวของชุมชน เช่น งานบุญ งานประเพณี หรือการโฆษณาสินค้า ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นนั้น ๆ ที่มีการสอดแทรกคำพูดสำเนียงหรือถ้อยคำเฉพาะถิ่นกลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อแสดงให้เห็นความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ภาษาในเพลงบอกจึงสะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน ผ่านสำเนียง คำพื้นบ้าน และวิธีการสื่อสารที่เป็นกันเอง ตรงไปตรงมา และที่เล่นที่จริงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (คุณากร ประมุข, 2566) 2) อัตลักษณ์ที่ปรากฏผ่านการแสดง มีคุณลักษณะเฉพาะตัว เนื่องจากแม่เพลงกับลูกคู่หรือผู้ร่วมแสดงมักโต้ตอบกันอย่างไม่ไหวพริบ คล้ายการ “ประชันกลอนสด” โดยหยิบยกบุคคลหรือสถานการณ์ตรงหน้ามากล่าวถึง สิ่งนี้สะท้อนอัตลักษณ์เรื่องปฏิภาณ ความเฉลียวฉลาด และความสามารถเชิงวรรณศิลป์ของผู้แสดงดดยเฉพาะแม่เพลง 2.2) ท่าทางและอารมณ์ การขับร้องประกอบด้วยท่าทาง น้ำเสียง และการสื่อสารกับผู้ชมแบบ “เฮฮา” หรือ “หยอกล้อ” เน้นเสียงหนักเบา ใช้สีหน้าท่าทางประกอบชี้ให้เห็นอัตลักษณ์การเป็นชุมชนที่มีชีวิตชีวาสนุกสนาน และ 2.3) ปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม เพลงบอกมิใช่แค่แสดงให้ดูหรือการสื่อสารทางเดียว (One way Communication) แต่ยังดึงผู้ชมให้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น หัวเราะ รับมุก หรือแม้แต่โต้ตอบบางตอน แสดงถึงอัตลักษณ์แบบ community-based performance ทำให้การแสดงเพลงบอกสะท้อนถึงอัตลักษณ์ด้านความเป็นมิตร ความสนุก และการมีส่วนร่วมของคนในสังคม 2.4) การแต่งกาย ที่มีพื้นฐานมาจากความเรียบง่ายแต่บ่งบอกถึงความเป็นท้องถิ่น (นัฐวุฒิ เฟ่งพินิจ, 2566) โดยผู้แสดงมักแต่งกายด้วยผ้าไทย เช่น ผ้าถุง ผ้ายก ผ้าปาเต๊ะ ผ้าขาวม้า เสื้อพื้นบ้าน หรือเสื้อเชิ้ตลายดอกหรือเสื้อของสถานศึกษา สะท้อนวิถีชีวิตชาวบ้าน ไม่เน้นความหรูหราประณีตมากนัก โดยเสื้อผ้ามีสีสดใสเพื่อดึงดูดสายตาและสร้างบรรยากาศสนุกสนาน อันเป็นอัตลักษณ์การแสดงพื้นบ้าน ที่มีความสอดคล้องกับบทบาทและเพศสภาพ หรือในกลุ่มนักเรียนนักศึกษาแต่งกายด้วยเครื่องแบบของสถาบัน แต่อาจใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่าเพื่อเสริมอัตลักษณ์ ด้วยเหตุนี้การแต่งกายในเพลงบอกจึงแสดงออกถึงรากเหง้าวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเป็นชาวบ้าน และความสนุกสนานของการแสดงพื้นบ้าน (คุณากร ประมุข, 2566); (ยศนัย ไชยทอง, 2566)

อัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ (Relational Identity) ปรากฏผ่านอัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) อัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ ระหว่างแม่เพลง-ลูกคู่-ผู้ชม โดยลูกคู่ช่วยสนับสนุนแม่เพลงให้การแสดงไพเราะและมีความต่อเนื่อง ในขณะที่ผู้ชม คือ แรงสนับสนุนสำคัญทั้งกำลังทรัพย์และกำลังใจให้ศิลปะการแสดงเพลงบอกยังยืนหยัดมาได้จนถึงปัจจุบัน 2) อัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ในพิธี ไหว้ครูเพลงบอก ที่มีขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2566 โดยอาจารย์ปรีชา สุขจันทร์ ปรากฏเพลงบอกอาวสุโส ที่ได้แรงบันดาลใจและความศรัทธามาจากพิธีไหว้ครูของหนังตะลุง และโนรา ที่นอกจากจะจัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ศิลปินเพลงบอกแล้ว พิธีไหว้ครูยังสร้างความผูกพันทางศิลปวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างครูและศิษย์ โดยถือเป็นจุดเริ่มต้นการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ให้แก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจฝึกหัดเพลงบอกทั้งเพื่อสืบสานศิลปวัฒนธรรม และเพื่อฝึกฝนไปประกอบอาชีพในอนาคต (ปรีชา สุขจันทร์, 2566) การสื่อสารเชิงความสัมพันธ์นี้ทำให้เพลงบอกมีคุณค่าและเกิดการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นนั่นเอง

อัตลักษณ์เชิงชุมชน/กลุ่ม (Communal Identity) ปรากฏจากการยืนยันรากเหง้าและภูมิปัญญาท้องถิ่นของ สมใจ ศรีอุทอง กล่าวว่า เพลงบอกสะท้อนความภาคภูมิใจของชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง คนปากพนังในอดีตใช้เพลงบอกเพื่อถ่ายทอดความรู้ เรื่องเล่า นิทาน ตำนาน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ใช้เป็นสื่อในการวิพากษ์วิจารณ์สังคม การเมืองในยุคสมัยนั้น ๆ (สมใจ ศรีอุทอง, 2566) นอกจากนี้ เพลงบอกยังเป็นเครื่องมือสร้างความร่วมมือและความผูกพันระหว่างสมาชิกในชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน แต่ในปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากช่องทางอื่น ๆ ได้สะดวกกว่าเพลงบอกจึงมีหน้าที่ให้ความบันเทิงในฐานะการแสดงสดที่หาชมได้ยาก ในงานประเพณีและงานบุญต่าง ๆ ในพื้นที่ มีหน้าที่เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าภาพ ศิลปิน และผู้ร่วมงาน ที่สะท้อนความภาคภูมิใจและรากเหง้าวัฒนธรรมของชาวลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันนั่นเอง

การใช้ใช้ทฤษฎีอัตลักษณ์เชิงการสื่อสาร (Communication Theory of Identity: CTI) ทำให้เห็นว่าเพลงบอกไม่ใช่เพียงการแสดงพื้นบ้าน แต่เป็น กระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ของบุคคลและชุมชน ที่สืบทอดและรักษาวัฒนธรรมพื้นถิ่นลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชอีกด้วย

2. กระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “เพลงบอก” ลุ่มแม่น้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผ่านสื่อสร้างสรรค์ ประเภท สื่อสารคดีนั้นสามารถใช้ทฤษฎีการสื่อสาร ทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจ และทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Cultural Communication Theory) มาวิเคราะห์ตามลำดับกระบวนการดังต่อไปนี้

ขั้นเตรียมงาน (Pre-Production) ในขั้นเตรียมงาน ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการ วิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารตามโมเดลของ Lasswell และทฤษฎี SMCR ของ David Berlo เพื่อกำหนดความชัดเจนของผู้ส่งสาร สารสื่อช่องทาง และผู้รับสาร ดังนี้ 1.1) ผู้ส่งสาร (Sender): คือ ปราชญ์เพลงบอก และเพลงบอกเยาวชนในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา 1.2) สาร (Message): เนื้อหาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของเพลงบอกลุ่มน้ำปากพนัง โดยใช้ทั้ง ภาษาไทยกลางและภาษาไทยถิ่นใต้ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ 1.3) สื่อ/ช่องทาง (Media/Channel): สื่อประเภทรายการสารคดี โดยเผยแพร่ผ่าน สื่อสังคมออนไลน์และช่องทางอื่น ๆ ตามความเหมาะสม และ 1.4) ผู้รับสาร (Receiver): กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา และประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยในลำดับต่อมาผู้วิจัยได้กำหนด ประเภทและรูปแบบการนำเสนอเนื้อหา โดยสารคดีเรื่องนี้จัดเป็น General Feature ผสม Biography เพื่อให้สามารถถ่ายทอดทั้งเนื้อหาเชิงความรู้และเรื่องราวชีวิตของศิลปินเพลงบอก รูปแบบการนำเสนอประกอบด้วย บรรยาย เล่าเรื่อง และสัมภาษณ์ ในด้าน การเขียนบทสารคดี ผู้วิจัยคำนึงถึงหลักเกณฑ์สำคัญ เช่น การปรับแก้บทสารคดีตามข้อมูลใหม่ ๆ เน้นความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล และการเล่าเรื่องด้วยภาพเพื่อให้ตรงประเด็น ที่สามารถให้ทั้งความรู้และความบันเทิง นำมาสู่การเขียนโครงร่างบท รวมถึงการเลือกหัวข้อเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับวิถีชีวิต และอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมทั้งการกำหนด ชื่อเรื่อง ให้สะท้อนใจความสำคัญของสารคดี: “อัตลักษณ์เพลงบอกลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช” โดยขั้นตอนสุดท้ายในขั้นเตรียมงานยังรวมถึงการคัดเลือกบุคคลผู้มีส่วนร่วมในการผลิตสารคดี ให้สามารถเข้าใจบริบททางสังคม ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมของพื้นที่ เพื่อให้การสื่อสารมีความถูกต้องและเข้าถึงผู้รับสารอย่างแท้จริง ให้มีคุณสมบัติสอดคล้องกับผู้ส่งสาร (Sender) ที่ได้ทำการวิเคราะห์ในข้างต้น

ขั้นการถ่ายทำ (Production) ในขั้นการถ่ายทำ ผู้วิจัยและทีมงานลงพื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมสื่อสารและถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์เพลงบอก สู่กลุ่มนักศึกษาที่มีพื้นฐานด้านเพลงบอก ผู้เข้าร่วมบางคนเป็นศิลปินเพลงบอกอาชีพหรือผู้ที่ได้รับรางวัลพระราชทานจากการประชันเพลงบอก กระบวนการนี้ยังสอดคล้องกับ ทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม ที่เน้นการถ่ายทอด ภาษา วิถีชีวิต ความเชื่อ และอัตลักษณ์ชุมชนจากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นถัดไป โดยผู้วิจัยยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชน โดยเน้นให้นักศึกษาและเยาวชนในพื้นที่เรียนรู้การแต่งบทเพลงบอกที่สะท้อนอัตลักษณ์ของแต่ละอำเภอในลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวช่วยสร้างการเรียนรู้

ร่วมกันและสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กลุ่มเยาวชนอีกด้วย

ขั้นตอนหลังการถ่ายทำ (Post-Production) ขั้นตอนหลังการถ่ายทำ ประกอบด้วย การตัดต่อ การลำดับเรื่องราว ตั้งแต่ประวัติความเป็นมา จนถึงกระบวนการถ่ายทอด ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็น ของศิลปินเพลงบอกและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีการออกแบบเพลงประกอบขึ้นใหม่ ที่สะท้อนอัตลักษณ์ดนตรีได้ โดยเฉพาะฉิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีหลักของเพลงบอก กับดนตรีได้ประเภทเครื่องห้า ได้แก่ กลอง ทับ กรับ(พวง) ปี่ โหม่ง และฉิ่ง (ส่วนมากจะใช้นักดนตรีคนเดียวกัน) และร่วมสมัยอื่น ๆ เพื่อเชื่อมความคุ้นเคยระหว่างคนพื้นถิ่นกับผู้รับสารต่างวัฒนธรรม โดยกระบวนการนี้สอดคล้องกับ ทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจ (Uses & Gratifications) เพราะผู้รับสารเลือกบริโภคสารคดีตามความต้องการ เช่น ด้านความรู้ (Cognitive needs): เรียนรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์เพลงบอก ด้านอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal identity needs): ภาคภูมิใจในท้องถิ่น ด้านความบันเทิง (Entertainment needs): เพลิดเพลินกับรูปแบบการนำเสนอ และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social integration needs): เชื่อมโยงผู้คนในชุมชน เยาวชนรุ่นใหม่ และผู้ชมต่างวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งผลลัพธ์ที่คาดหวัง คือ การสร้างความตระหนักรู้ การอนุรักษ์ และการสืบทอดเพลงบอก ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ผ่านสื่อสารคดี “อัตลักษณ์เพลงบอก”ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชนั่นเอง

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ของเพลงบอกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความสัมพันธ์กับการสื่อสารในหลายมิติ ตามแนวคิดทฤษฎีอัตลักษณ์เชิงการสื่อสาร (Communication Theory of Identity: CTI) ของ Hecht, M. L. ซึ่งประกอบด้วย อัตลักษณ์ส่วนบุคคล อัตลักษณ์ที่สื่อสาร อัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์เชิงชุมชน โดยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลของศิลปินเพลงบอกสะท้อนผ่านความมุ่งมั่น (Hecht, M. L., 1993) ความเชี่ยวชาญ และความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การฝึกฝนจากลูกคู่จนเป็นแม่เพลง และการส่งเสริมเยาวชนในสถานศึกษาให้เรียนรู้เพลงบอกอย่างเป็นระบบ อัตลักษณ์ที่สื่อสารปรากฏผ่านภาษา ท่วงทำนอง การแสดง และการแต่งกายที่ใช้สำเนียงถิ่นได้และวัสดุพื้นบ้าน ซึ่งสะท้อนความเป็นตัวตนของชุมชนลุ่มน้ำปากพนังอย่างเด่นชัด (คุณากร ประมุข, 2566); (ยศนัย ไชยทอง, 2566) นอกจากนี้ อัตลักษณ์เชิงความสัมพันธ์ระหว่างแม่เพลง ลูกคู่ และผู้ชมรวมถึงพิธีไหว้ครูเพลงบอกช่วยสร้างความผูกพันและการสืบทอดองค์ความรู้เชิงวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน อัตลักษณ์เชิงชุมชนสะท้อนความภาคภูมิใจในรากเหง้าและการใช้เพลงบอกเป็นเครื่องมือทางสังคม วัฒนธรรม และการสื่อสารของคนในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมใจ ศรีอุทอง ที่มองว่าเพลงบอกเป็นสื่อสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน (สมใจ ศรีอุทอง, 2566)

ในด้านกระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ของเพลงบอกผ่านสื่อสร้างสรรค์ประเภทสารคดี ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้ทฤษฎีของ Lasswell, H. D., Berlo, D. K. และ Katz, E. et al. อธิบายการถ่ายทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างเป็นระบบ โดยในขั้นเตรียมงาน ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบการสื่อสารอย่างชัดเจน ทั้งผู้ส่งสาร (ปราชญ์และเยาวชนเพลงบอก) สาร (อัตลักษณ์เพลงบอก) ช่องทาง (สื่อสารคดีออนไลน์) (Lasswell, H. D., 1948); (Berlo, D. K., 1960); (Katz, E. et al., 1974) และผู้รับสาร (นักเรียน นักศึกษา และประชาชน) ส่วนขั้นตอนการถ่ายทำสะท้อนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างศิลปินและเยาวชน สามารถ ซึ่งตรงกับแนวคิดการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมของ Hall, S. ที่มุ่งเน้นการถ่ายทอดคุณค่าและอัตลักษณ์ผ่านภาษาและบริบททางวัฒนธรรม ท้ายที่สุด ขั้นตอนการถ่ายทำแสดงให้เห็นการตอบสนองของผู้ชมตามทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจ (Uses & Gratifications Theory) (Hall, S., 1997) โดยผู้รับสารมีแรงจูงใจด้านความรู้ ความบันเทิง และความภาคภูมิใจในท้องถิ่น (Katz, E. et al., 1974) ผลลัพธ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าสื่อสารคดีสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดอัตลักษณ์ของเพลงบอกให้ดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัยได้อย่างยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

เพลงบอกกลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นศิลปะการแสดงที่สะท้อนอัตลักษณ์ส่วนบุคคล ความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์ชุมชนอย่างครบถ้วน ทั้งในด้านภาษา การแสดง และการแต่งกาย ซึ่งล้วนเป็น สัญลักษณ์ของรากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้เพลงบอกยังมีบทบาทในการสร้างความผูกพัน ระหว่างศิลปินกับผู้ชมและชุมชน ทำให้สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งการผลิตสารคดีเกี่ยวกับเพลงบอกยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารอัตลักษณ์ ถ่ายทอดความรู้ และส่งเสริมการอนุรักษ์ วัฒนธรรมให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ข้อเสนอแนะ 1) การอนุรักษ์วัฒนธรรม: สนับสนุนการฝึกอบรมเพลงบอกให้เยาวชน เพื่อสืบสานองค์ความรู้และทักษะจัดกิจกรรมหรือเวทีที่แสดงเพลงบอกในชุมชนและงานประเพณีอย่างต่อเนื่อง 2) การศึกษาและวิจัยต่อเนื่อง: ขยายการศึกษาไปยังพื้นที่อื่นของภาคใต้เพื่อเปรียบเทียบลักษณะอัตลักษณ์และ บทบาทของเพลงบอกศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแพร่เพลงบอกเพื่อเข้าถึงผู้ชมที่หลากหลาย 3) การผลิตสื่อสร้างสรรค์: เน้นการมีส่วนร่วมของศิลปินและชุมชนในการสร้างสื่อ เพื่อสะท้อนความเป็นท้องถิ่น อย่างแท้จริงพัฒนาเนื้อหาให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับสารแต่ละวัย ทั้งด้านความรู้ ความบันเทิง และการสร้างอัตลักษณ์ ส่วนบุคคล

เอกสารอ้างอิง

- กรมราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- กลอน มัลลิกะมาส. (8 พ.ค. 2566). สัมภาษณ์ขุนอาเทศคดี กลอน มัลลิกะมาส. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- คุณากร ประมุข. (8 พ.ค. 2566). การสัมภาษณ์เรื่องอัตลักษณ์ที่ถ่ายทอดทางภาษาและการแสดงเพลงบอก. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- ธนวัฒน์ ไทรแก้ว. (8 พ.ค. 2566). การสัมภาษณ์เรื่องอัตลักษณ์ศิลปินเพลงบอก. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- รัฐวิ เพ่งพินิจ. (10 พ.ค. 2566). การสัมภาษณ์เรื่องอัตลักษณ์การแต่งกายเพลงบอก. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- ปรีชา สุขจันทร์. (7 เมษายน 2566). สัมภาษณ์เรื่องการไหว้ครูเพลงบอก. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- ยศนัย ไชยทอง. (8 พ.ค. 2566). การสัมภาษณ์อัตลักษณ์การแต่งกายเพลงบอกและลูกคู่เพลงบอก. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- สมใจ ศรีอุทอง. (7 เมษายน 2566). สัมภาษณ์เรื่องประวัติเพลงบอก. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2558). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- อติวัฒน์ ทรงศรีวิไล. (6 พ.ค. 2566). การสัมภาษณ์เรื่องอัตลักษณ์การแต่งกายเพลงบอก. (กขพรรณ สกุลพุทธพร, ผู้สัมภาษณ์)
- Berlo, D. K. (1960). The process of communication: An introduction to theory and practice. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Hall, S. (1997). Representation: cultural representations and signifying practices. London: Sage/The Open University.
- Hecht, M. L. (1993). Perspectives on communication and culture. Bryson: International Communication Association.

- Katz, E. et al. (1974). Utilization of Mass Communication by the Individual. In Blumler, J. G. & Katz, E. (Eds.). The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratifications Research. Beverly Hills: Sage Publications.
- Lasswell, H. D. (1948). The structure and function of communication in society. Bryson: The communication of ideas.